

Gregorianik i Sverige genom tiderna

Av Folke Bohlin

Termen gregorianik används här både i betydelsen *gregoriansk sång* och i betydelsen *forskning om gregoriansk sång*. Det borde vara naturligt att båda, dvs praxis och forskning, befruktade varandra och det har också i inte obetydlig utsträckning skett i Sverige. Detta sammanhänger med att den gregorianska sången inte enbart är en medeltida företeelse utan också en del av nutidens musik, och att den inte enbart har sjungits av skolade kyrkosångare utan också av vanligt folk.

För att understryka dessa förhållanden har jag som utgångspunkt för min framställning valt de rester av folklig gregorianik som levtt kvar förvånande långt fram i tiden. Sedan ger jag vissa glimtar om gregorianiken i 1900-talets kyrkosångböcker och därefter vidgas den historiska bakgrunden steg för steg ända tillbaka till medeltiden. Slutligen antyds ett nordiskt perspektiv på gregorianiken i termens båda betydelser.

1. Gregoriansk sång i folklig tradition på 1800- och 1900-talen

Så sent som 1938 spelades Lutherpsalmen "Esaie profetenom hände det så" in på Runö i Rigabukten, som då ännu hade en svensktalande befolkning (se notexempel 1; inspelningen har senare överförts på skiva: *RunöKoraler. Folklig koral sång från svensk-Estland*, Caprice 1985). Carl-Allan Moberg, som publicerat sina transkriptioner av melodierna i en artikel i *Svensk tidskrift för musikforskning* 1939 har påpekat att sångaren här i stället för Luthers långa melodi använder ett psalmodischema. Skulle vi alltså här ha ett exempel på gregoriansk tradition i folklig omsjungning?

v.1: E-saj-e pro-fe--te-nom hän-de det så / Att han i An-da-nom Her-ren sit-ta såg /

På en hög tron med myc-ken sken / Hans klä-des-fäll upp-fyll-de Temp-let al--len /

Två So--ra-fim sto-do ock där up-på / Sex ving-ar han var-de-ra ha--va såg /

Med två be-täck-te de sin an-sik-te(n) ren / Med två skyl-tes füt--ter och ben /

Och med de två and--ra flu-go de fri / Ro--pan--de till var-and--ra med stort skri:

He--lig är Gud Her--ren Ze---ba---ot / He--lig är Gud Her--ren Ze---ba---ot /

He--lig är Gud Her--ren Ze---ba---ot / He---la Jor-den ha---ver han uppfyllt med gott.

Av det rop skalv bå--de bjälkar och grund / Och huset vart uppfyllt med rök och damm.
Sjungen av Matts Blomkvist f. 1883

Notexempel 1. Luthers Sanctus-psalm "Esaie profetenom" så som den sjöngs av Matts Blomkvist på Runö år 1938. Transkription: Carl-Allan Moberg, *Svensk tidskrift för musikforskning* 21, 1939.

Alltför ofta har vissa drag i folkliga melodier uppfattats som spår av gregoriansk influens. Man måste vara mycket försiktig med att tolka konstaterbara likheter som påverkan, och framför allt måste man se upp med likheter i fråga om tonartsegenskaper. (Om det kan konstateras att en visa går i en viss "kyrkotonart" får man inte av själva denna term förledas att tolka överensstämmelsen i modus som bevis för en gregoriansk påverkan.) I Runö-exemplet är det dock inte främst tonarten utan det formelmässiga, psalmodiartade, som väcker frågan om eventuellt gregorianskt ursprung.

Här finns det skäl att dra in ett jämförelsematerial från ett område som är känt för sitt sega traditionsbevarande, nämligen Dalarna. Det gäller den märkliga musiken till *Konung Davids Psalm 1 och Ps. 2*, som utgavs i siffernotskrift i Falun år 1874 (se notexempel 2). När kyrkokören återupplivade denna gamla "julsalm" i Orsa kyrka 1920 kunde äldre människor stämma in i sången som de i sin barndom hört församlingens försångare sjunga.

På psalmtonsliknande formler har också julepisteln sjungits på olika håll – i Söderhamn ända fram till mitten av 1960-talet. Jag har samlat och

A Moll.

(1) Säll är den som ic-ke wand-rar u-tie de o-gud-ak-ti-gas råd
 och ic-ke träd-der in up-på de syn-da-res wdg; Ej heller
 sit-ter der de be-spot-ta-re sit-ta.

(2) U-tan haf-ver lust till Herrans lag och ta-lor om hans lag bå-de dag
 och natt.

(3) Han är så-som ett träd plan-te-rad wid wat-tu-bäck-ker, hwilket
 si-na frukt bär i si-nom tid, och dess löf förfall-na in-tet:
 Och hwad han gör det lyc-kas wäl.

(4) Men de o-gud-ak-ti-ge ä-ro ic-ke så; U-tan så-som ag-nar
 som wäd-ret bortfö-rer.

Notexempel 2. Konung Davids Psalm 1 efter en utgåva med siffer-notskrift, tryckt i Falun 1874. Här endast vers 1–4.

kommenterat en rad olika uppteckningar av sådant i *Melodier till julepisteln i svensk tradition* (1970). Sannolikt har dessa melodier sina rötter i medeltidens liturgiska sång. Vid julhögtiden brukade sången ända in på 1800-talet skötas av sockenvandrande djäknar från latinskolorna. Traditionen fördes sedan vidare av försångare ur församlingens egna led.

Både en sådan julepistel (från Rättvik) och den ovan nämnda "gamla julpsalmen" kan tolkas som omformningar av *tonus peregrinus*. Denna fanns för övrigt noterad i *Koralpsalmboken* 1697, anpassad till Symeons lovsång. Som sammanställningen i notexempel 3 visar kan även Runösångarens version av Lutherpsalmen sättas in i detta mönster, vilket alltså ger en precisering av Mobergs konstaterande av ett psalmodischema.

Ett annat sådant schema kan man ana bakom den skämtsamma dialog mellan präst och klockare med titeln "Den katolska mässan" som uppteck-

Notexempel 3. *Tonus peregrinus* och tre folkliga psalmodimönster.

- a) Koralsalmboken 1697 nr 115 (för "Simeonis Loffsång");
- b) *Konung Davids Psalm 1 och Ps. 2* (siffernotskrift, tryckt i Falun 1874);
- c) Julepisteln "Det folket, som i mörkret vandrar" så som den skall ha sjungits i Rättviks kyrka ca 1860;
- d) Luthers Sanctus-psalm "Esaie profetenom", inspelad på Runö 1938.

nades efter en upplänning år 1885 och publicerades i Bondesons *Visbok* (1903; se notexempel 4).

Dessa frågor hör till ett forskningsområde som sträcker sig in på såväl musikvetenskapens som etnologins och kyrkoforskningens områden och som med en term som John Blacking på min begäran tänkte ut kunde kallas *ethnohymnology*. Till ethnohymnologin hör givetvis också den forskning kring psalm och andlig visa i de nordiska folkens liv som Nordiskt institut för hymnologi (NORDHYMN) har till huvudändamål.

2. 1900-talets restaurerade gregorianska sång i mässa och tidegård

1897 utkom *Musiken till svenska mässan*. Detta innebar en vändpunkt för den gregorianska traditionen i Sverige. Sedan dess har mycket tillkommit både på mässångens och tidegårdssångens områden i Sverige. (Vissa aspekter på detta har jag tagit upp i min artikel "Gregoriansk sång i Norden", i "—strengen er av gull", festskrift till Rolf Karlsen, 1981).

Intresset för denna kyrkosångsart hade sedan en uppgång fram till 1960-talet, vilket naturligtvis hängde samman med den internationella

PRÄSTEN: KLOC-

»Kloc-ka - re, kloc-ka - re, hvar är du?» — »Jag

KAREN:

sit-ter bak-för al-ta - re och lap-par mi - na gam - la skinn-

PRÄSTEN:

byk - sor ut - i än - da - nom.» — »Ser du nå - gon

KLOCKAREN:

kom - ma?» — »Ja, jag ser en komma gångan - des.» —

PRÄSTEN: KLOCKAREN:

»Haf - ver hon nå - got att bä - ra?» — »Ja, hon

PRÄSTEN:

haf - ver en bröd-ka - ka och en stek - tan gris.» — »Bed

hän - ne sti - ga in!»

Notexempel 4. "Den katolska mässan", upptecknad efter Hans Hansson, Ärentuna (Uppland) år 1885. Ur August Bondesons *Visbok* (1903/1940).

liturgiska restaurationsvågen. Senare har andra strömningar dominerat, men på de senaste åren har den gregorianska sången fått ett oväntat uppsving också i ungdomsvärlden.

Oavsett sådana växlande vågor av intresse kan man konstatera att det i en rad olika utgåvor finns en stor svenskspråkig gregoriansk repertoar tillgänglig för dem som vill ta den i bruk.

Pionjärerna Knut Peters och Arthur Adell utförde ett intensivt praktiskt arbete på detta område, underbyggt med djupgående studier och

(♩ : 54.)

San - ctus, san - ctus, san - ctus Do - mi - nus De - us

Si - bi - oth.

Notexempel 5. Oscar Byströms transkription av en Sanctus-melodi ur *Liber cantus*, Uppsala 1620. Ur *Medeltidens Kyrkosång*, vol II (1903).

forskning. Det utmynnade bland annat i utgivandet av *Det svenska antifonalet I-II* (1949 respektive 1959). Båda utgav också läroböcker: Peters *Den gregorianska sången* (1930) och Adell *Gregorianik I. De bundna formerna* (1963).

Både Adell och Peters medverkade flitigt i den av Adell redigerade *Tidskrift för kyrkomusik och svenskt gudstjänstliv*, som började utges 1926 (numera *Årsboken Svenskt gudstjänstliv*). Både deras och andras artiklar om gregoriansk sång i denna tidskrift finns systematiskt förtecknade i årgång 51 (1976) som är ett register över de femtio föregående årgångarna. Tidskriften har ett nära samband med Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv, som Adell grundade 1941. Sällskapet har bland annat utgivit en serie av historiskt betydelsefulla liturgiska urkunder, de flesta innehållande gregorianik.

Vad Adell och Peters liksom andra forskningsintresserade praktiker som Richard Norén, Oscar Byström, Henry Weman, Harald Göransson och Ragnar Holte uträttat för gregorianiken i Sverige, vilka inspirationskällor de haft, vilka ideal de kämpat för och vilka resultat de uppnått har ännu inte blivit föremål för någon sammanfattande analys.

Inte heller har sättet att utföra de gregorianska sångerna blivit närmare undersökt. Det är särskilt den rytmiska sidan som skapat problem, vilket kan avläsas redan i notbilderna. Som ett exempel kan nämnas att när Oscar Byström kring sekelskiftet utgav ett antal medeltida liturgiska sånger, vilka han rytmiskt tolkade så att varje melodi blev inordnad i en bestämd taktart, så återgav han en gammal i koralnotskrift noterad Sanctus-melodi i trefjärdedels takt med upptakt (se notexempel 5).

1981 gjorde P G Petersson ett specialarbete vid Musikhögskolan i Malmö med rubriken *Hur sjungs gregoriansk sång i Sverige idag?* Till grund för studien låg bland annat några i rent dokumentationssyfte gjorda anonyma inspelningar från 1971, som visar hur vanliga svenska kyrkokörer då sjöng Pingstdagens introitus. Inspelningarna kan delvis förefalla nästan parodiskt okonstruella men de torde vara ganska representativa för många svenska körens sångsätt på den tiden.

Inför utgivandet av körutgåvan till *Den svenska kyrkohandboken-Musik* (1990), var en betydande del gregoriansk sång ingår (se vidare Sören Bolanders artikel i denna volym), anordnade Musikaliska akademien två konferenser. Dessa förbereddes genom en studieresa till några kloster inom Solesmes-kongregationen som jag gjorde tillsammans med Harald Göransson, den huvudansvarige för de senaste årtiondenas utgåvor av gregoriansk mässmusik i Sverige.

Vårt intryck blev att det finns märkbara skillnader i sångsättet mellan dessa kloster. Solesmes med sin körledare Dom Claire har inte längre positionen som självklar mönsterbild. Orsaken bör främst sökas i de förändringar som införts till följd av Dom Cardines semiologiska forskning. Denna har ju skapat en ny bild av den gregorianska sångens utförande under dess äldsta nåbara skede, neumskriftens tid kring år 1000 (se vidare om neumskrift och neumsemiologi i Anders Ekenbergs och László Dobszays artiklar i denna volym).

I den nya svenska utgåvan har mycken information från de i *Graduale triplex* återgivna neumnoteringarna inarbetats. Till nyheterna hör att *saliculus* tagits bort, eftersom man kunnat påvisa att den hittills gällande rytmiska tolkningen av detta melismtecken beror på ett missförstånd. En strävan att strikt tillämpa den svenska utgåvas tolkningsregler kombinerad med en tydligt förnimbar kärlek till gregorianiken präglar den kassetinspelning av ett antal introitus som Knut Sitell och hans körer vid Växjö domkyrka har utgivit.

Frågan om den gregorianska sångens "rätta" utförande synes dock inte vara slutgiltigt löst med de anvisningar som hämtats från Solesmes. Det finns ju numera flera mer eller mindre improvisativa alternativa sångsätt att välja bland. Särskilt sättet att sjunga melismer växlar starkt. Forskningsresultat och icketraditionella sångsätt, som det som Viveca Servatius tillämpat i sin Schola gregoriana Holmiae, får väl för svenska kyrkokörers vidkommande vägas mot hittillsvarande svensk tradition och bedömningar av körens prestationsförmåga – och även församlingarnas musikaliska förståelsehorisonter.

Olika idéer om hur denna kyrkans gamla melodiskatt skall kunna bli levande musik i dagens gudstjänst har tagits upp vid den serie av konferenser för lärare i liturgisk sång som påbörjades i Stockholm 1994. Där eftersträvas ingen rikslikare för utförandet, utan man känner sig fri att pröva sig fram längs olika vägar. Viktiga principiella och praktiska impulser har man hämtat från de ungerska specialisterna László Dobszay och Janka Szendrei som gjort många uppmärksammade inspelningar med sin Schola Hungarica. De var också ansvariga för Musica Sueciae-skivan *Erik*

den Heliges hystoria (1994), där sångsättet fundamentalt skiljer sig från det på en tidigare skiva i samma serie, *Gloria sanctorum*. Det förberedande instuderingsarbetet för den nya inspelningen leddes av Peter Wallin, lärare i liturgisk sång vid Musikhögskolan i Malmö. Ur detta arbete föddes Wallins gregorianska sångensemble Schola Cantorum Scaniensis.

Låt mig beträffande det improvisativa elementet här göra en liten exkurs. Under senare år har det pågått en intensiv internationell debatt om den muntliga traditionens roll i den gregorianska sångens utveckling, inte minst i förhållande till den äldsta notskriften. Det har hävdats att man inte skall räkna med klart fixerade melodier ens sedan notskriften tillkommit. Allt skall ha stått öppet för improvisativa variationer kring en given stomme.

Enligt min mening måste man från praktisk-musikalisk synpunkt göra två common sense-invändningar mot denna tanke. För det första: måste inte alla sångpartier, som sjöngs av mer än en sångare samtidigt, varit fixerade melodier som fick övas in med eller utan stöd av en notbild? Och för det andra: måste man inte utgå från att alla melodier eller melodi-avsnitt som upprepades med samma ord efter andra avsnitt (t ex antifonen före och efter en psaltarpsalm och repetenda-avsnitten i responsorierna) eller upprepades direkt men med andra ord (såsom stroferna i en hymn eller dubbelverserna i en sekvens) varit klart identifierade melodiska gestalter? Endast om man antar att sådana partier i liturgin utförts som ett slags körimprovisationer kan man svara nej på dessa frågor.

3. Omsjungningar av gregorianska melodier kring år 1800

Om vi från 1900-talet söker oss bakåt i historien kan vi från årtiondena kring sekelskiftet 1800 lyfta fram tre melodier som åskådligt belyser de förändringar som skett i den tidens minimala återstod av den gregorianska repertoaren. De återges längst ned i notexempel 6.

Det finns orsak att fråga med vilken rätt de placerats under varandra på ett sätt som antyder att de skulle vara nära besläktade trots att likheten mellan dem inte är särskilt påfallande. Svaret är att de binds samman av en gemensam text och en gemensam liturgisk funktion: de är melodier till det försvenskade Sanctus i nattvardsliturgin. Alla tre får antas återgå på en version liknande den som trycktes i Koralspsalmboken 1697. (Melodins tidigare historia belyses i notexempel 6 med en senmedeltida form i handskrift A 54 i Kungliga biblioteket i Stockholm och med den ur det äldsta källskiktet hämtade versionen i *Graduale Romanum* 1974; jämför notexempel 5.)

Notexempel 6. Sex versioner av samma Sanctus-melodi:

- a) *Graduale Romanum* 1974 (Missa XV, "Dominator Deus");
- b) Handskrift A 54 från 1400-talet (Kungliga Biblioteket, Stockholm);
- c) Koralspsalmboken 1697 ("Sanctus Dominicale");
- d) /JCF Haeffner & O Åhlström/, *Svenska mässan* 1799;
- e) Haeffner, *Svenska mässan* 1817;
- f) Åhlström, *Svenska mässan* 1818.

Exemplet visar hur denna Sanctus-sång kring år 1800 gjorts nästan helt syllabisk, dvs fått bara en ton för varje textstavelse, men på tre alldeles olika sätt. Förändringsprocesser av detta slag kan med en musiketnologisk term kallas för *omsjungningar*.

1700- och 1800-talen är en period som oftast bedömts som en förfallsperiod i den gregorianska sångens historia i Sverige, och den har inte lockat många forskare; se dock min avhandling *Liturgisk sång i Svenska kyrkan 1697–1897* (1970). Melodierna i notexempel 6 återges där i fullständig form (s 33).

4. Reformationen och gregorianiken

Bakgrunden till situationen under 1700- och 1800-talen är att söka ett stycke in på 1600-talet. Då började en under cirka hundra år ständigt

fortgående krympning av den gregorianska repertoar som varit i bruk under 1500-talet. Detta sammanhänge med den nya musiksytin som präglade 1600-talet och som ledde till att man alltmer förlorade förståelsen för den gamla enstämmiga liturgiska sången.

Från tiden före 1600-talets början finns ett ganska rikhaltigt källmaterial bevarat, som tyder på att den medeltida gregorianska traditionen till stor del levde kvar efter reformationen på 1520- och 30-talen. Reformatorerna avskaffade visserligen vissa sånger eftersom deras texter av teologiska skäl inte kunde godtagas (annat försvann därför att kungen drog undan det ekonomiska underlaget för den sångpersonal som burit upp traditionen), men det fanns inget principiellt avståndstagande från den medeltida sångtraditionen som sådan, även om man vid sidan av den gav utrymme för de nya kyrkovisorna, den lutherska psalmsången.

Man fortsatte ännu ett århundrade att sjunga rätt mycket gregorianskt på latin, särskilt i tidebönera, men de oftast sjungna sångerna såsom mässans ordinarium och tidegårdens hymner översattes tidigt till svenska. Eftersom man inte kunde genomföra planerna på att ge ut tryckta liturgiska sångböcker, var man hänvisad till att skriva av melodierna för hand. På så sätt kom varje stift att få sin egen melodiska särtradition, delvis med rötter i medeltiden, delvis som en följd av skiftande sätt att anpassa den försvenskade texten till de gamla melodierna.

Sådana särdrag i fråga om mässordinariets sånger och prefationen har kartlagts av Jacob Jacobsson i hans avhandling *Mässans budskap* (1958). Ett motsvarande studium rörande officiets sånger har Pehr Edwall redovisat i sin maskinskrivna licentiatavhandling i praktisk teologi, *Tidegården i den svenska kyrkan under 1500- och 1600-talen* (Uppsala 1960).

Viktiga utgåvor är Adells av *Musikhandskrifter från Högs och Bjuråkers kyrkor* (1941) och N Franséns av ärkebiskop Laurentius Petris anvisningar för ett reformatoriskt urval ur de medeltida liturgiska sångböckerna, *De officiis* (utgivna under den missvisande titeln *Sveriges första evangeliska gudstjänstordning*, 1927).

Forskning om denna period har dessutom gjorts av bland andra Carl-Allan Moberg, Sigurd Kroon (se nedan) och mig själv.

5. Medeltidens kyrkosång

En lång rad arbeten om medeltida svensk gregorianik har publicerats alltsedan sekelskiftet 1900. Jag nöjer mig i detta sammanhang med att nämna de viktigaste, här och var med tillägg av vissa kommentarer. Jag disponerar översikten efter de olika sånggenrerna (se vidare min artikel "Medieval Music in Sweden: The Current State of Research", i Ann Buckley (ed), *Proceedings of the First British-Swedish Conference on Musicology*, Stockholm 1992).

Den gregorianska standardrepertoaren har tilldragit sig minst forskarintresse. Dock kan nämnas att Sigurd Kroon utgivit en väldokumenterad studie kring mässordinariets sånger i svensk tradition från medeltiden ända fram till koralpsalmboken 1697 (*Ordinarium missae* 1953).

Carl-Allan Moberg arbetade mycket med de gregorianska genrer som har poetiskt gestaltade texter, bland annat "rimofficiet" (jfr nedan). Inom den internationella sekvensforskningen spelar hans avhandling *Über die schwedischen Sequenzen* (Uppsala 1927) alltjämt en viktig roll medan pendangen *Die liturgischen Hymnen in Schweden* (1947) inte fått samma betydelse. Detta beror främst på att Moberg aldrig hann utgiva arbetets del II med själva hymnelodierna och deras varianter. Först långt efter hans död har nu denna lucka fyllts genom Ann-Marie Nilssons utgåva. I anslutning härtill skrev Nilsson också sin doktorsavhandling *On Liturgical Hymn Melodies in Sweden During the Middle Ages* (Göteborg 1991).

Det liturgiska dramats musik har inte lockat någon svensk forskare, men amerikanskan Audrey Ekdahl Davidson har publicerat en utgåva av *Holy Week and Easter Ceremonies and Dramas from Medieval Sweden* (1990), vars värde enligt min mening egentligen ligger i faksimildelen.

Det stora internationella trop-projektet vid latinska institutionen i Stockholm, varifrån serien *Corpus troporum* utges, utnyttjar i jämförelsevis obetydlig utsträckning svenskt källmaterial, vilket är helt naturligt eftersom detta nästan helt tillhör tiden efter den period projektet omfattar. En framstående musikalisk medarbetare har projektet i tysken Andreas Haug. Bodil Asketorp arbetar på en avhandling om musiken till kyrko- invigningsfestens troper. Hon har för övrigt tidigare skrivit en större uppsats vid Lunds universitet om musiken i de danska pontifikalena.

Den genre som med en mindre lyckad term kommit att kallas rim-officium hette på medeltiden *historia*. För att avgränsa denna speciella betydelse av ordet historia har Ingmar Milveden infört stavningen *hystoria*. Den tillämpar han bland annat i sina många artiklar i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* och likaså i sitt texthäfte till *Musica Sueciae*-skivan *Gloria sanctorum* med musik ur svenska helgon-hystorior.

Milveden disputerade i Uppsala 1972 på avhandlingen *Zu den liturgischen "Hystorie" in Schweden*. Den mest uppseendeväckande delen därav är en i *Svensk tidskrift för musikkforskning* 1972 publicerad studie kring de fyra hystorior som brukar tillskrivas biskop Brynolf av Skara men som enligt Milveden måste ha andra upphovsmän. Hans argument har dock starkt betvivlats i den följande diskussionen. Ingen av författarna i konferensrapporten *Brynolf Algotsson. Scenen, mannen, rollen* (red Karl-Erik Tysk, 1995) har funnit anledning att frångå uppfattningen att Brynolf är upphovsmannen.

Till de mest kända hystoriorna från svensk medeltid hör birgittinnunnornas veckoofficium. Ur dem har Viveca Servatius valt ut en del, nämligen antifonerna, som ämne för sin avhandling *Cantus sororum. Musik- und liturgiegeschichtliche Studien zu den Antiphonen des birgittinischen Eigenrepertoires* (Uppsala 1990). I fråga om birgittinorden kan också nämnas att Milveden skildrat dess sångpraxis i artikeln "Per omnia humilis.

Reflexioner kring en birgittinsk sångspegel" (i *Årsboken Svenskt gudstjänstliv* 1972/73). Inspelningen av Erikshystorian har redan nämnts.

En svensk insats på det internationella musikteologiska planet förtjänar också att tas upp här. Jag avser Anders Ekenbergs år 1985 framlagda uppsalaavhandling *Cur cantatur? Funktionen des liturgischen Gesanges nach Autoren der Karolingerzeit*.

En på ingående studier grundad rekonstruktion av en medeltidsmässa med präst, klockare, korgosse och församling spelades in i Endre kyrka på Gotland 1989. Under titeln *Ecclesia Endre Anno Domini MCCCCL* finns den tillgänglig som videokassett (Media, Utbildningsradion). En anslutande studiebok, *Mässa i medeltida socken*, utgavs 1993 med bidrag av Sven Helander, Sven-Erik Pernler, Anders Piltz och Bengt Stolt. Där ges dock ingen närmare belysning av själva musiken. Det torde ha hört till ovanligheterna på medeltiden att en klockare på landet – så som här sker – ensam sjöng mässans alla körsånger, även stora växelsånger som graduale och Alleluia.

6. Det medeltida fragmentmaterialet

Visserligen har ett antal hela medeltidshandskrifter bevarats till vår tid, men ett mycket större antal befinner sig i ett tillstånd mellan fullständigt bevarande och fullständig förintelse. De ansågs efter reformationen (i vissa fall faktiskt redan dessförinnan) ha förlorat sitt liturgiska bruksvärde, men eftersom de var skrivna på hållbart pergament kunde blad för blad återanvändas som omslag kring kamerala räkenskaper.

Av de omkring 17 000 fragment som bevarats i svenska arkiv finns åtskilliga med notskrift. När detta material en gång hunnit bli färdigkatalogiserat får vi ett mycket säkrare underlag för studiet av medeltidens musik i Sverige än vi för närvarande har. Den katalogisering som för många år sedan påbörjades av Toni Schmid och sedan drevs vidare av Oloph Odenius har dock redan för länge sedan gjort det möjligt för forskare som de förut nämnda Moberg, Kroon, Milveden, Nilsson och Servatius att utnyttja åtminstone delar av det väldiga materialet.

Mycket märkligt är att man kunnat återfinna nästan samtliga blad – dock inte titelbladet – till ett graduale som man tror vara tryckt i Lübeck 1493 och avsett för Västerås stift. Det utgavs under åren 1959–65 i faksimil av Toni Schmid under titeln *Graduale Arosiense Impressum*.

Ett nyligen genomfört projekt med syftet att förbereda en katalog med mer ingående information om fragmentens musik har beskrivits både av Servatius ("Registrering av medeltida pergamentsomslag av musikvetenskapligt intresse. Ett pilotprojekt", i *Musiikki* 1–4 1989) och Nilsson ("Pergament som pärmor. Om tidigare och pågående projekt och något om vad

musikforskaren finner bland pergamentsomslagen”, i hennes förut nämnda avhandling *On Liturgical Hymn Melodies* 1991). Båda dessa medverkar dessutom i *Helgerånet. Från mässböcker till munkepärmor* (red Kerstin Abukhanfusa m fl, 1993).

7. Nordiskt perspektiv

Det nuvarande Norden hade redan på medeltiden starka inbördes kontakter också på gregorianskens område. Jag har därför haft goda skäl att samla en rad specialister till ett par konferenser i Lund kring temat ”Det medeltida Lundastiftets roll i det internationella liturgiska förbindelsenätet”. Det tycks bland annat vara så att det var via den nordiska metropolitankyrkan i Lund som Olavskulten spreds till kontinenten. Vanligare var dock att impulserna gick den motsatta vägen. Liturghistorikern Sven Helander har med ett uttryck talat om ”kultgatan” genom Lund. Kultspridningen innebar naturligtvis också ofta en import av ny liturgisk musik till Nordens länder.

Inomnordiskt gregorianskt impulsutbyte blev på nytt en realitet efter andra världskriget, först under Arthur Adells ledning och sedan under många år med den danske prästen Dag Monrad Møller som primus motor. Därvid har forskning och praxis på ett självklart sätt varit förbundna med varandra. (Jag hänvisar här till min förut nämnda artikel ”Gregoriansk sång i Norden”.)

Det norska gregorianskcentrum som nu håller på att inrättas i anslutning till den gamla ärkebiskopsgården i Trondheim har viktiga uppgifter att fylla, särskilt om det också, som jag hoppas, kan fungera som sekretariat för en mer eller mindre löst organiserad sammanslutning av gregoriansk-intresserade i alla Nordens länder. Naturliga anknytningspunkter finns inte bara vid de kyrkomusikerutbildande institutionerna och åtminstone vissa av de musikvetenskapliga institutionerna runtom i Norden utan också i sammanslutningar som Selskabet Dansk Tidegaard, den norska föreningen Musica Sacra, det svenska Laurentius Petri Sällskapet för svenskt gudstjänstliv och det isländska Isleifsreglan.

Både centrumbildningen i Trondheim och ett sådant nordiskt samarbetsorgan bör enligt min mening inriktas på gregoriansk i ordets båda betydelser, alltså både praktiskt-musikaliskt arbete med och forskning om gregoriansk sång från äldsta tid till vår egen tid.

Denna artikel utgör en något bearbetad version av ett föredrag vid gregorianskseminariet i Trondheim i november 1992.

Gregorian Chant and the Study Thereof in Sweden Through the Ages

Summary

When Gregorian chant was reintroduced in the Lutheran Church of Sweden at the beginning of this century, some remnants of an older tradition were still alive. Example 1 is a transcription of a recording from 1938 of Luther's "*Jesaja, dem Propheten, das geschah*" in Swedish translation with a tune which has no resemblance with the official one. Like the traditional music for Psalms 1 and 2 as printed in 1874 (example 2) and for the Christmas epistle (Is 9:2–7) as written down ca 1860, it can be regarded as a variant of the *tonus peregrinus* which was to be found in the Swedish hymnal up to 1820 (example 3). Even in the mocking dialogue between a clergyman and his assistant in example 4 one can see traces of old liturgical song patterns. The study of ecclesiastical singing in popular tradition – for which *ethnohymnology* seems to be a convenient term – is one of the main aims of the *Nordiskt institut för hymnologi* (NORDHYMN), founded in 1988.

One side of the liturgical restoration movement which culminated in Sweden around 1960 was the interest in Gregorian chant. Today one can find not only different Gregorian alternatives for the ordinary of the Mass but also some 50 introits, several psalms and office hymns etcetera in the authorized liturgical books, all with Swedish texts. There is also an unofficial Swedish Antiphony. No thorough analysis of the development of Gregorian chant in Sweden during the 20th century has yet been made.

Both in editing and performing this repertory the rhythmical aspect has caused severe problems. At the beginning, it was regarded natural to use metrical patterns as shown in example 5. Later the Solesmes equalism was held as the ideal but the newest wave of interest in Gregorian chant is inspired by other models, e.g. the two Hungarian specialists László Dobszay and Janka Szendrei. In 1994 they made a recording of the office for the medieval national saint of Sweden, *The Historia of St. Erik*.

If one follows the history of Gregorian chant in Sweden backwards from our century, one will hardly find anything at all of the old tradition in the 19th century. There was no official liturgical music, only small private editions. From some of these, published around 1800, three versions of the same *Sanctus* melody are quoted in examples 6d–f. They are very dissimilar but, as the juxtaposition shows, they all have their roots in the official, at that time obsolete, version from 1697 which in its turn is very close to the Latin version in the prereformation Swedish source A 54 (example 6b). This period has been studied in my dissertation, the summary of which has the title *Liturgischer Gesang in der schwedischen Kirche 1697–1897* (Uppsala 1970).

The 17th century church music in Sweden was characterized by stylistic changes that, step by step, broke down the old Gregorian traditions. One should not believe that this was the direct result of the Lutheran

reformation around 1530. Even if the new hymns in Swedish were given place in the service, Gregorian chant in Latin or Swedish was still dominating, at least in cities with Latin schools. Several editions and studies concerning the Gregorian chant during the Reformation time have been published by C-A Moberg, N Fransén, A Adell, J Jacobsson, P Edwall and others.

Section 5 is a survey of the research on Gregorian chant in Sweden before the Reformation. As most titles mentioned there are in English or German, there is no need for repeating them here. But some things are published only in Swedish, e g the investigations on the celebration of the Mass in medieval parishes by S Helander, S-E Pernler, A Piltz and B Stolt (*Mässa i medeltida socken* 1993). Their work has been the background for a reconstruction in 1989 of a medieval Mass which is available as a video cassette (*Ecclesia Endre Anno Domini MCCCCL*).

Section 6 is devoted to the ca 17 000 medieval parchment fragments preserved in Swedish archives, many of which contain liturgical music. A series of articles on these treasures were published in 1993 under the title of *Helgerånet* (ed. K. Abukhanfusa *et al.*). Among them, there are also two musicological contributions by Ann-Marie Nilsson and Viveca Servatius.

The Scandinavian perspective in the last section is caused by the fact that this paper in its first version was read at a Gregorian conference, held in 1992 at Trondheim, Norway. The conference was part of a bigger project, the creation of a Gregorian centre at Trondheim. It is being hoped that such a centre, combining research and practice, will extend its working field to all Scandinavia.